

Handreiking Lokale Trendanalyse

● **STROOM IN** ●

ADVIES EN OPLEIDINGEN IN INFORMATIEVOORZIENING

drs. R. te Slaa en mw. drs. H.A. Hokke

versie 1.0 18 juli 2014

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	2
1.1.	Achtergrond en aanleiding.....	2
1.2.	Handreiking voor een lokale trendanalyse.....	2
1.3.	Leeswijzer.....	3
2.	De nieuwe selectiemethodiek.....	4
2.1.	Systeem van getrapte waardering.....	4
2.2.	Analyse van systeem, trends en risico's.....	5
3.	Een trendanalyse opstellen.....	8
3.1.	Aanpak.....	8
3.2.	Type trendanalyse bepalen.....	9
3.3.	Trends in kaart brengen.....	11
4.	Voorbeelden van trendanalyses.....	13
4.1.	Retrospectieve trendanalyse.....	13
4.2.	Prospectieve trendanalyses.....	15
4.3.	Andere trendanalyses.....	16

1. Inleiding

1.1. Achtergrond en aanleiding

In 2014 stelt de VNG, in mandaat van alle Nederlandse gemeenten en in nauwe samenhang met de Adviescommissie Archieven een (ontwerp) selectielijst van (inter-)gemeentelijke archiefbescheiden op. De huidige lijst dient, in verband met mutaties in wet- en regelgeving en wijzigingen van de intergemeentelijke organen, te worden geactualiseerd. De nieuwe selectielijst moet voor 2016 zijn vastgesteld en heeft dan een looptijd tot 2036. De nieuwe selectielijst wordt opgesteld conform de nieuwe selectiemethodiek die in 2011 door de minister van OCW is vastgesteld.

Ter voorbereiding van de nieuwe selectielijst van (inter-)gemeentelijke archiefbescheiden heeft de VNG aan • STROOM in • de opdracht gegeven een trendanalyse op te stellen. De VNG-trendanalyse heeft een generiek karakter en beschrijft geen specifieke lokale trends. De VNG heeft • STROOM in • om die reden gevraagd een beknopte handreiking op te stellen, waarmee de archivariissen en recordsmanagers bij de gemeenten zelf een aanvullende lokale trendanalyse kunnen opstellen.

Dit document bevat de handreiking voor het opstellen van een lokale trendanalyse. De prospectieve trendanalyse van de VNG is opgenomen in een afzonderlijk document.

1.2. Handreiking voor een lokale trendanalyse

Binnen de praktijk van waardering en selectie van overheidsarchieven en acquisitie van particuliere archieven is de trendanalyse een nieuw instrument, waar nog weinig ervaring mee opgedaan is.¹ Een trendanalyse beschrijft de ontwikkelingen in de samenleving: de zogenaamde 'trends'. Het doel van een trendanalyse is de informatie te identificeren die de neerslag vormt van de meest kenmerkende ontwikkelingen in de samenleving binnen een bepaald tijdvak.

Een trendanalyse maakt inzichtelijk welke ontwikkelingen van invloed zijn op overheidsorganisaties en dus mogelijk van invloed op de waardering van archieven. Een trendanalyse ondersteunt het acquisitiebeleid van archiefdiensten. Van bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen kan worden aangegeven welke particuliere archiefvormers in die ontwikkeling een belangrijke rol hebben gespeeld. De trendanalyse is dus van belang bij het waarderen en selecteren van overheidsarchieven en het acquireren van particuliere archieven door archiefdiensten.

De voor de VNG opgestelde trendanalyse is *prospectief* (d.w.z. toekomstgericht) van karakter. De VNG-trendanalyse bevat een overzicht van huidige ontwikkelingen, waarvan te verwachten valt dat deze ook de komende jaren een rol spelen. Deze trendanalyse is niet toegespitst op één gemeente, maar beschrijft ontwikkelingen in het lokale domein die van invloed zijn op de taakuitvoering van gemeenten. In die zin is de trendanalyse niet alleen prospectief, maar ook *generiek* van aard.

Het effect van een bepaalde trend kan echter per gemeente verschillen, zoals bijvoorbeeld de invloed van de economische dynamiek op de woningmarkt of het flexibeler worden van de arbeidsmarkt. Om die reden heeft de VNG, behalve de opdracht tot het opstellen van een prospectieve trendanalyse, ook de opdracht gegeven tot het opstellen

¹ Paragraaf 4 van deze handreiking beschrijft de verschillende trendanalyses die sinds 2011 zijn opgesteld. Het zijn retrospectieve trendanalyses opgesteld door het Nationaal Archief en het NAI en prospectieve trendanalyses opgesteld door of in opdracht van de VNG en het stadsarchief Amsterdam. Andere trendanalyses gericht op waardering en selectie van archieven zijn de auteurs niet bekend.

van een handreiking, waarmee gemeenten zelf een aanvullende lokale trendanalyse kunnen uitvoeren. De opdrachtgever voor een dergelijke lokale trendanalyse kan bijvoorbeeld het Strategisch Informatie Overleg van de gemeente zijn of een gemeentearchivaris, een hoofd DIV of een andere eindverantwoordelijke voor de informatievoorziening. Deze handreiking is voor de uitvoerders van de lokale trendanalyse een hulpmiddel bij het vertalen van de generieke VNG-trendanalyse naar de eigen gemeentelijke omgeving.

1.3. Leeswijzer

De voorliggende handreiking beschrijft de theorie van de nieuwe selectiemethodiek en de aanpak en praktijk van de trendanalyse. De theorie is uitgewerkt in hoofdstuk 2. Dit hoofdstuk behandelt de achtergrond, theoretische uitgangspunten en voornaamste kenmerken van de nieuwe selectiemethode, die sinds 2011 van kracht is. In hoofdstuk 2 wordt ook een toelichting gegeven op het systeem van 'getrapte waardering, dat door deze nieuwe methode is geïntroduceerd. Het bevat verder een beknopte beschrijving van de drie instrumenten die deze getrapte waardering ondersteunen: de systeemanalyse, de trendanalyse en de risicoanalyse.

Hoofdstuk 3 gaat in op de vraag hoe een trendanalyse kan worden uitgevoerd. Het gaat hierbij vooral om het vaststellen van het doel van de trendanalyse en het bepalen van de methode(n) om trends te identificeren en definiëren. Hoofdstuk 4 beschrijft ten slotte een aantal verschillende trendanalyses. Na voorbeelden van 'retrospectieve' en 'prospectieve' trendanalyses die gericht zijn op waardering en selectie van archieven, volgt een aantal voorbeelden van trendanalyses die opgezet zijn met een ander doel.

2. De nieuwe selectiemethodiek

2.1. Systeem van getrapte waardering

In 2011 heeft de minister van OCW een nieuwe selectiemethodiek vastgesteld.² De nieuwe selectiemethodiek is gebaseerd op het rapport *Gewaardeerd Verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* van de commissie Jeurgens.³ De nieuwe manier van waarderen en selecteren heeft tot doel het bijeenbrengen en veiligstellen van bronnen die het voor individuen, organisaties en maatschappelijke groeperingen mogelijk maken hun geschiedenis te ontdekken en het verleden van staat en samenleving (en hun interactie) te reconstrueren.

Daartoe dienen die archieven of onderdelen van archieven veilig gesteld te worden die:

- a) representatief zijn voor hetgeen in de samenleving is vastgelegd;
- b) representatief zijn voor de activiteiten van de leden (personen en organisaties) van een samenleving;
- c) door waarnemers als belangrijk, bijzonder of uniek worden beschouwd omdat ze de belangrijke, bijzondere en unieke maatschappelijke ontwikkelingen, personen en organisaties in een bepaalde periode weerspiegelen.

De commissie schetst in het rapport een methodiek waarin waardering en selectie niet meer worden gezien in termen van bewaring en vernietiging, maar in termen van acquisitie van waardevolle archieven. Door middel van een systeem van 'getrapte waardering' worden alleen archieven van actoren die uit het oogpunt van erfgoedwaarde interessant zijn, nader gewaardeerd op het niveau van werkprocessen en archiefbescheiden. De commissie definieert drie niveaus in deze getrapte waardering:

1. *De samenleving*

Dit eerste niveau geeft inzicht in de 'staat' van een samenleving. Het gaat dan vooral om de algemene en langlopende maatschappelijke trends. Vanuit de wens om met het beleid ten aanzien van waardering en selectie ook het bijzondere van een samenleving te kunnen 'vangen', dienen tevens de bijzondere, meer door actualiteit en incidenten bepaalde ontwikkelingen en de eventuele trendbreuken die daarvan het gevolg zijn, in kaart te worden gebracht.

2. *Actoren en archiefvormers*

Op het tweede niveau gaat het om de archiefvormers die, zo stelt de commissie Jeurgens, in een bepaalde periode hun stempel hebben gedrukt op een gegeven segment van de samenleving. Ook hier is het onderscheid van belang tussen archiefvormers die als representatief beschouwd kunnen worden en archiefvormers die ten opzichte van hun omgeving of tijd juist bijzonder zijn.

3. *Werkprocessen en archiefbescheiden*

Het derde niveau heeft betrekking op de werkprocessen, de archieven, de documenten en de (keten)informatieprocessen zelf. Ook hierin maakt de commissie Jeurgens onderscheid in representatief en bijzonder. Vanuit de gedachte van representativiteit is het van belang dat de te bewaren neerslag van werkprocessen/handelingen, archieven, documenten en (keten)informatieprocessen een getrouwe afspiegeling vormt van de administratieve handelingen en bijbehorende neerslag van de betreffende organisatie. Vanuit de waardering van het bijzondere is het zaak neerslag te bewaren waaraan, hetzij intrinsiek, hetzij vanwege de aan die neerslag ten grondslag liggende werkprocessen of (keten)informatieprocessen een emotionele of symbolische waarde kan worden toegekend.⁴

² Zie voor de brief van de minister van OCW: http://www.nationaalarchief.nl/sites/default/files/docs/kamerbrief_selectie_0.pdf geraadpleegd 20140524.

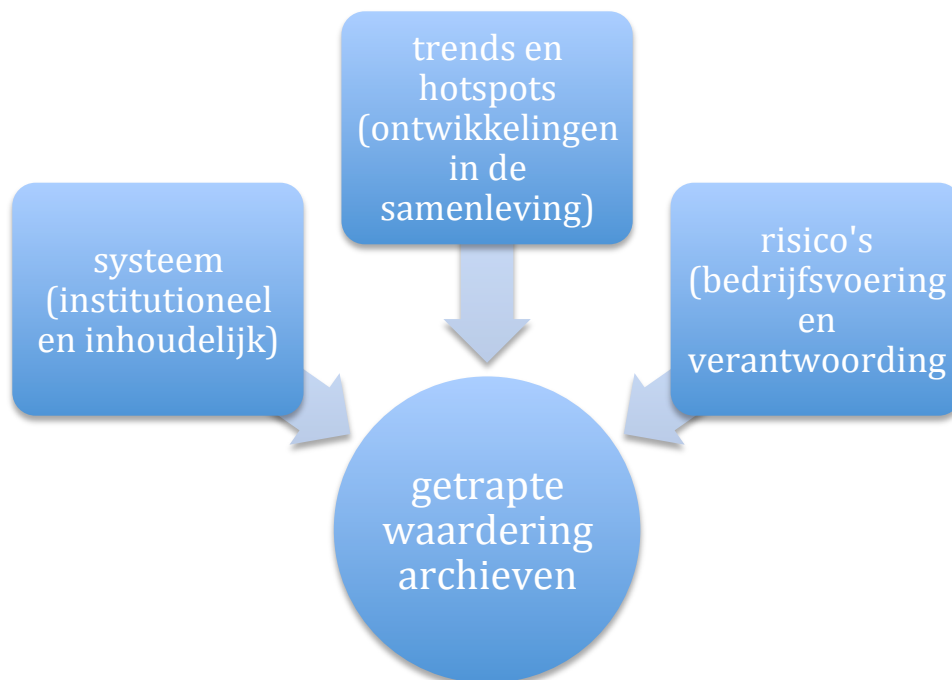
³ Commissie Waardering en Selectie, *Visierapport Gewaardeerd Verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* (Den Haag 2007). Zie hiervoor: http://www.nationaalarchief.nl/sites/default/files/docs/gewaardeerd_verleden_1_0.pdf De Commissie is bekend onder de naam van de voorzitter prof. dr. K.J.P.F.M Jeurgens als de "Commissie Jeurgens"

⁴ Commissie Waardering en Selectie, *Visierapport Gewaardeerd Verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* (Den Haag 2007) p. 39-41.

2.2. Analyse van systeem, trends en risico's

2.2.1. Nieuwe selectie-instrumenten

Onderdeel van de nieuwe selectiemethodiek is een, door het Nationaal Archief ontwikkeld, nieuwe selectie-instrumentarium.⁵ Dit instrumentarium bestaat uit een systeemanalyse, een risicoanalyse en een trendanalyse. Deze drie analyses ondersteunen het hierboven genoemde systeem van 'getrapte waardering'. Vanuit drie verschillende invalshoeken wordt bepaald wat de waardering van archieven is.

Figuur 1 instrumenten voor getrapte waardering

2.2.2. De systeemanalyse

Het doel van de systeemanalyse is om, per overheidsorganisatie, de informatie in kaart te brengen die nodig is om de meest wezenlijke activiteiten van de organisatie te kunnen reconstrueren. De systeemanalyse is gericht op het verantwoordingsbelang en de bewijsfunctie van overheidsinformatie op de lange termijn. Met behulp van de systeemanalyse wordt voor iedere zorgdrager vastgesteld op welke plekken in een organisatie relevante informatie samenkomt. Het gaat om informatie waarmee de kernactiviteiten van de zorgdrager kunnen worden gereconstrueerd. De informatie die op deze 'informatieknooppunten' samenkomt wordt als blijvend te bewaren aangemerkt en moet vanaf het moment van creatie op duurzame wijze worden beheerd.

De systeemanalyse kent twee verschillende componenten: een institutionele en een inhoudelijke. De institutionele component richt zich op een analyse van de besluitvormings- en communicatiestructuren van een zorgdrager. Vanuit deze analyse worden zogenaamde 'informatieknooppunten' aangewezen. Deze informatieknooppunten vormen de belangrijkste schakels in besluitvormings-, communicatie- en uitvoeringsprocessen. De neerslag die in deze knooppunten wordt gevormd, komt voor blijvende bewaring in aanmerking. De inhoudelijke component benoemt de

⁵ Voor een gedetailleerde beschrijving van dit instrumentarium wordt verwezen naar het rapport van de Commissie Waardering en Selectie, *Visierapport Gewaardeerd Verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* (Den Haag 2007) en naar de bijlage bij de brief van de Minister van OCW over Selectieaanpak Archieven via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2010/12/22/nota-waarderen-en-selecteren-van-archieven-in-het-informatietijdperk.html>

inhoudelijke kernopgave waar de betreffende overheidsorganisatie voor staat. De inhoudelijke invalshoek van deze analyse identificeert welke informatie het meest essentieel is voor het realiseren van de doelstellingen van betreffende organisatie.

Bewaren hoe het was, volgens de principes van hoe het wordt

In 2014 heeft de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur in opdracht van de VNG een systeemanalyse voor gemeenten opgesteld.⁶ De systeemanalyse *Bewaren hoe het was, volgens de principes van hoe het wordt* beschrijft het lokaal bestuur vanuit vier verschillende bestuurlijke paradigma's, die naast elkaar bestaan:

- Rechtmatig lokaal bestuur (Public Administration). Het vormt de basis van goed bestuur en is in dat opzicht de pijler van alle instituties in ons openbaar bestuur. Invulling geven aan overheidssturing is volgens deze benadering primair een zaak van toedelen van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden.
- Presterend lokaal bestuur (Public Management). Vanuit dit perspectief gezien gaat het bij overheidssturing nu niet primair om het adequaat volgen van regels, maar om het op een efficiënte en klantvriendelijke manier leveren van output. Daarmee worden prestaties en de daarop ingerichte operationele werkprocessen de basis van de organisatie.
- Vervlochten lokaal bestuur (Network Governance). Hierin staat de samenwerking met andere overheden en organisaties centraal. De focus op samenwerking leidt tot sturingsconcepten die de interactie en relatie met andere partijen centraal stellen. Het gaat dan om netwerksturing, waarbij het managen van interacties tussen partijen meer centraal staat dan het strak managen van de interne beleidsvorming en de eigen uitvoering.
- Participerend lokaal bestuur (Societal Resilience). Het betreft de ontwikkeling dat er in toenemende mate initiatieven vanuit de samenleving zijn te onderscheiden, die zich richten op het realiseren van publieke waarden. Publieke waarden worden gerealiseerd door andere partijen dan de overheid, in veel gevallen ook ongevraagd. Overheidssturing is een zaak van ruimte laten voor maatschappelijke variëteit, beweging van onderop, deze ontwikkelingen mogelijk ondersteunen, en op plaatsen waar de dynamiek onwenselijk is deze bijsturen of stoppen – vanuit het besef dat daartoe niet altijd duidelijke mogelijkheden zijn.

2.2.3. De risicoanalyse

De risicoanalyse beoogt vooral een handvat te bieden voor het waarderen van informatie vanuit het perspectief van de archiefvormer en de recht- en bewijszoekende burger. Welk risico bestaat er wanneer bepaalde informatie binnen een bepaalde termijn wordt vernietigd? De risicoanalyse is erop gericht om – vanuit het perspectief van een zorgdrager – de informatie te identificeren, die voor de betreffende organisatie van vitaal belang is. Het gaat daarbij om de vraag welke politieke, juridische, financiële en maatschappelijke risico's er bestaan wanneer bepaalde informatie niet (meer) beschikbaar is. Daar waar de risico's groot zijn, ligt de prioriteit van informatiebeheer. Aan de basis van risicowaardering ligt de noodzaak om keuzes te maken als de middelen ontoereikend zijn om voor alle informatie hetzelfde niveau van toegankelijkheid en beheer te kunnen realiseren.

2.2.4. De trendanalyse

De systeemanalyse en risicoanalyse nemen beiden een bepaalde overheidsorganisatie als uitgangspunt. De trendanalyse verschilt hierin principieel van de systeemanalyse en de risicoanalyse. De trendanalyse neemt niet een

⁶ NSOB, *Bewaren hoe het was, volgens de principes hoe het wordt. Systeemanalyse in verband met de selectielijst van gemeentelijke archiefbescheiden* (2014) zie: <http://www.vng.nl/onderwerpenindex/cultuur-en-sport/archieven-en-musea/publicaties/bewaren-hoe-het-was-volgens-de-principes-van-hoe-het-wordt>

bepaalde organisatie, maar de ontwikkelingen in de samenleving onder de loep. Het doel van de trendanalyse is om de informatie te identificeren die de neerslag vormt van de *meest kenmerkende ontwikkelingen* in de samenleving binnen een bepaald tijdvak. Met een trendanalyse is het mogelijk om representatieve en bijzondere maatschappelijke ontwikkelingen zo goed mogelijk te documenteren door hierover archieven te bewaren.

Prospectieve trendanalyse VNG

In 2014 heeft • STROOM in • in opdracht van de VNG een trendanalyse opgesteld. Deze trendanalyse bestaat uit twee delen. Allereerst is vanuit de invalshoeken 'demografie', 'economie', 'technologie' en 'veranderende samenleving' een aantal grote langlopende ontwikkelingen beschreven. Deze langlopende ontwikkelingen, zoals 'veranderende bevolkingssamenstelling'; 'economische dynamiek: crisis en herstel'; 'voortdurende technologische ontwikkelingen'; en 'ontstaan van de participatiesamenleving' zijn te beschouwen zijn als de grondtonen in veel trends in het lokale domein.

In het tweede gedeelte van de trendanalyse zijn vervolgens de trends in het lokale domein beschreven. Het lokale domein is daarbij onderverdeeld in vijf subdomeinen: Sociaal, Ruimte; Lokale economie, onderwijs en werkgelegenheid; Cultuur, sport en recreatie; en tot slot Openbare orde en sociale veiligheid. Ook is een paragraaf opgenomen met trends in directe relatie tot Bestuur, organisatie en gemeentelijke dienstverlening.

Het Nationaal Archief maakt onderscheid in twee soorten kenmerkende ontwikkelingen: trends en hotspots.⁷ Een trend is door het Nationaal Archief gedefinieerd als 'de ontwikkeling van een aantal samenhangende maatschappelijke verschijnselen'. Het Nationaal Archief beschrijft een hotspot als 'een gebeurtenis of keten van gebeurtenissen, die een opvallende of intensieve interactie tussen overheid en burger en/of (al dan niet georganiseerd) burgers onderling veroorzaakt'. Het gaat daarbij zowel om trends en hotspots die zich maatschappijbreed manifesteren, als om trends die specifiek zijn voor een bepaald maatschappelijk domein.

Incident, ramp, crisis of feest

Een incident, ramp of crisis heeft vaak een intensieve interactie tussen overheid en burgers of tussen burgers onderling tot gevolg. Hotspots kunnen echter ook voortkomen uit gebeurtenissen die blijdschap, een gevoel van verbondenheid of een gezamenlijke positieve/negatieve emotie oproepen. Voorbeelden van hotspots:

- Bijlmerramp (1992)
- Moord op Pim Fortuyn (2002)
- Het huwelijk tussen Willem-Alexander en Maxima (2002)
- De tweede plaats van het Nederlands voetbal elftal tijdens het WK (2010)
- Brand bij Chemiepak in Moerdijk (2011)
- Schietpartij Alphen (2011)
- Project X rellen in Haren (2012)

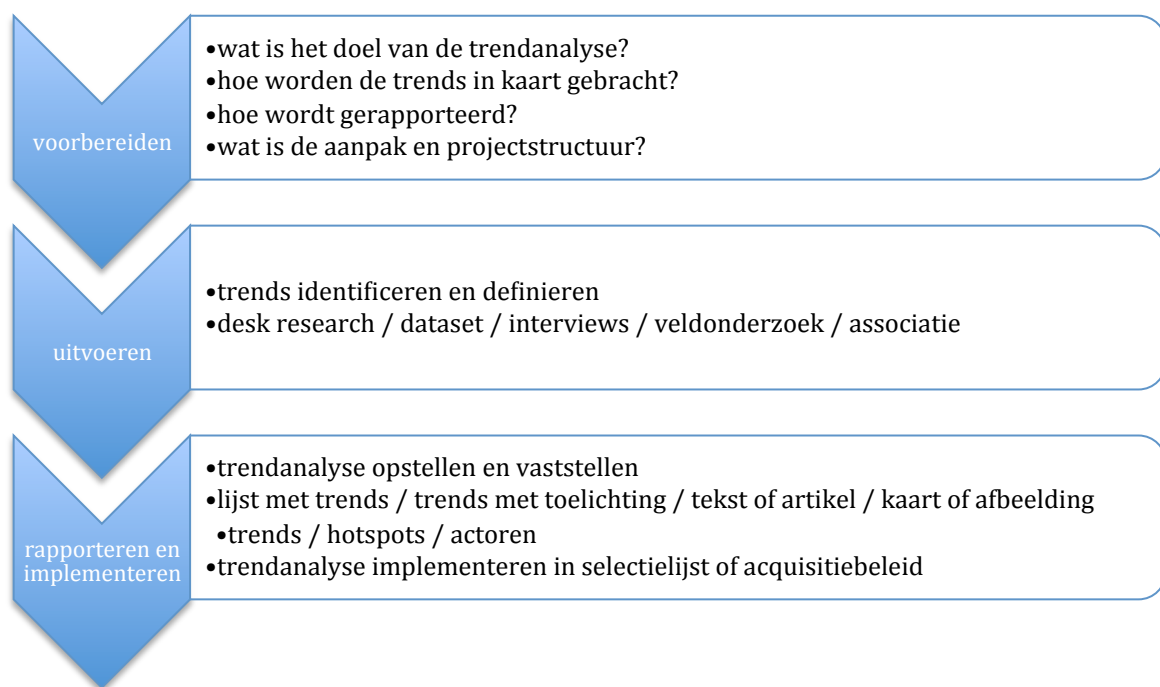
⁷ Nationaal Archief, *Maatschappijbrede Trendanalyse* (Den Haag 2010) p. 15-18.

3. Een trendanalyse opstellen

3.1. Aanpak

Bij het opstellen van een trendanalyse wordt een aantal stappen doorlopen. Hierin verschilt een trendanalyse niet van andere projecten of onderzoeken. Voor een projectplan en –aanpak wordt hier dan ook verwezen naar de bestaande methoden voor projectmanagement. Het opstellen van een trendanalyse kan variëren van een korte snelle inventarisatie door één of twee onderzoekers tot een meerjarig onderzoeksproject met een team van onderzoekers. Het ligt voor de hand dat een dergelijk omvangrijk traject een andere projectstructuur vraagt dan de korte inventarisatie.

Onafhankelijk van de gekozen omvang van het onderzoek zijn drie fasen te onderscheiden bij het opstellen van een trendanalyse: voorbereiding, uitvoering en rapportage.

Figuur 2 fasen opstellen trendanalyse

In de *voorbereidingsfase* worden keuzes gemaakt rondom het doel, de onderzoeksmethodiek, de rapportage en de aanpak van de trendanalyse. Bij het vaststellen van het *doel van de trendanalyse* staat een aantal vragen centraal. Deze bepalen de kaders van de trendanalyse. Vragen zijn: waarvoor wordt de trendanalyse opgesteld?; wat is het doel?; wat is het gekozen perspectief (retrospectief of prospectief)? en wat wordt er in kaart gebracht? Paragraaf 3.2 beschrijft kort deze keuzes.

Ten aanzien van het *onderzoek naar trends* moet in de voorbereidende fase worden bepaald op welke manier de trends geïdentificeerd worden en welke bronnen daarvoor geraadpleegd worden. Aansluitend is de vraag hoe de *rapportage* plaats vindt. Ten slotte moeten er keuzes gemaakt worden over de *aanpak*: wat is de projectstructuur? en welke afspraken moeten met wie gemaakt worden?

In de *uitvoeringsfase* worden de trends geïdentificeerd aan de hand van de in de voorbereidingsfase gekozen methode. Er zijn verschillende manieren om trends te identificeren: desk research, het gebruik van langlopende sets met

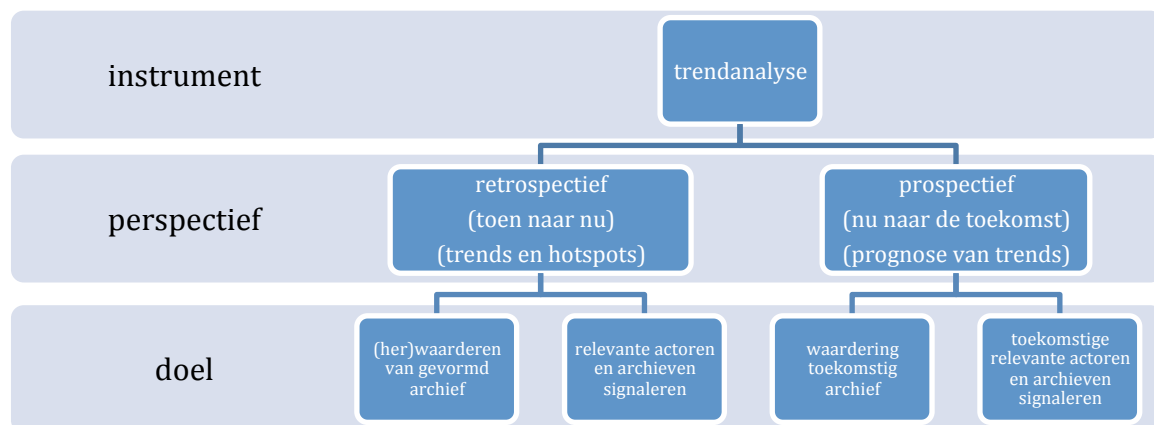
onderzoeksdata, interviews met experts, veldonderzoek/observatie, associaties, etc. Paragraaf 3.3 beschrijft kort deze verschillende identificatiemethoden. Voor de hand ligt om verschillende manieren te combineren, bijvoorbeeld desk research met interviews, zoals in de Maatschappijbrede Trendanalyse van het Nationaal Archief, of desk research in combinatie met associaties, zoals in de Amsterdamse Trends.⁸

Het resultaat van het onderzoek is een overzicht van trends, variërend van een eenvoudige lijst tot een uitgebreid rapport. Voorbeelden van rapportages worden gegeven in hoofdstuk 4.

3.2. Type trendanalyse bepalen

3.2.1. Perspectief: terugblikken of vooruitkijken

Het perspectief van een trendanalyse kan retrospectief of prospectief zijn. Een retrospectieve trendanalyse richt zich op het verleden. Dit type trendanalyse beschrijft de maatschappelijke ontwikkelingen, in de vorm van trends en hotspots, in een bepaalde historische periode. Een prospectieve trendanalyse richt zich op het heden en de nabije toekomst. Dit type trendanalyse beschrijft wat op het moment van het onderzoek – het heden – relevante maatschappelijke ontwikkelingen zijn waarvan te verwachten valt dat deze in de nabije toekomst ook een rol spelen. Een prospectieve trendanalyse geeft alleen een prognose van trends, niet van hotspots. Het is immers niet te voorspellen wanneer een gebeurtenis als een ramp, crisis of onverwacht feest plaatsvindt.

Figuur 3 schema type trendanalyse

3.2.2. Doel bepalen: selecteren archieven of identificeren actoren

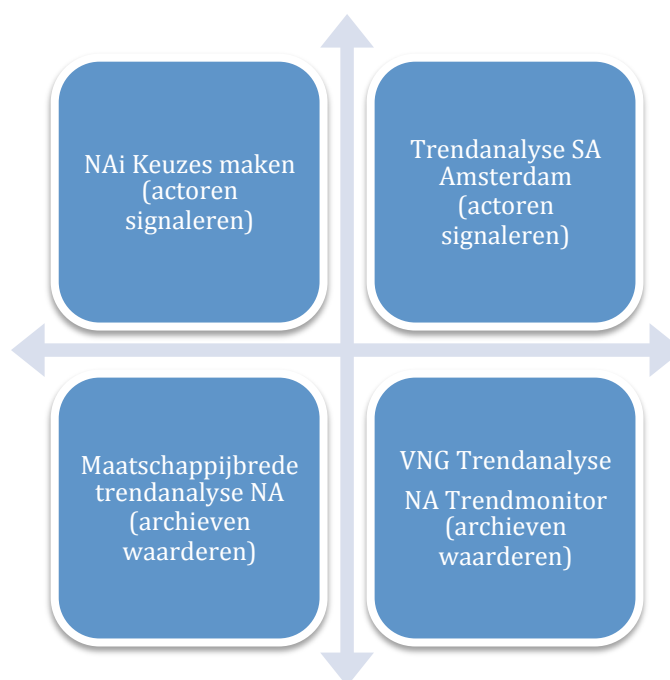
Zoals er twee verschillende perspectieven zijn (retroperspectief en prospectief), zijn er ook (ten minste) twee redenen om een trendanalyse op te stellen. Allereerst kan een trendanalyse worden opgesteld met als doel het *signaleren van actoren* die in een bepaalde maatschappelijke ontwikkeling of bij een unieke gebeurtenis een belangrijke rol spelen. Deze actoren kunnen zowel overheidsorganisaties als particuliere archiefvormers of personen zijn.

⁸ Nationaal Archief, *Het project Maatschappijbrede Trendanalyse 1976-2005: context, inhoud en onderzoeksproces* (Den Haag 2010). De trendanalyse van het Stadsarchief Amsterdam, opgesteld door bureau O&S, is nog niet gepubliceerd.

Een retrospectieve trendanalyse laat in historisch perspectief zien welke actoren in welke periode een rol hebben gespeeld. Een voorbeeld van een dergelijke trendanalyse is het onderzoek dat door het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) is gedaan. Een prospectieve trendanalyse laat zien welke actoren tijdens het opstellen van de trendanalyse een rol spelen en dat waarschijnlijk in de nabije toekomst ook zullen doen. Een voorbeeld hiervan is het overzicht van Amsterdamse Trends. Voor beide voorbeelden zie hoofdstuk 4.

Een tweede reden is een *nadere inhoudelijke waardering en selectie van archieven*. Een trendanalyse laat zien met welke maatschappelijke ontwikkelingen overheidsorganisaties te maken hebben gehad (retrospectief) of te maken kunnen krijgen (prospectief). Op basis van de trendanalyse kunnen *gefundeerde keuzes* worden gemaakt over bewaren, vernietigen en vernietigingstermijnen van archiefbescheiden, zowel van reeds gevormd archief als van nog te vormen archief.

Een retrospectieve trendanalyse heeft effect op de keuzes rondom het bewaren en vernietigen van reeds gevormd archief, bijvoorbeeld in een archiefbewerkingstraject. De Maatschappijbrede Trendanalyse van het Nationaal Archief is met dit doel opgesteld.⁹ Een prospectieve trendanalyse heeft, samen met een systeemanalyse en risicoanalyse, via een selectielijst effect op waardering en selectie van archief dat nog gevormd moet worden. De Trendanalyse van de VNG is met dit doel opgesteld. De Trendmonitor van het Nationaal Archief en het ministerie van OCW vervult een zelfde rol. Voor beide voorbeelden zie hoofdstuk 4.

3.2.3. Noodzaak voor een lokale trendanalyse

De VNG Prospectieve Trendanalyse is niet toegespitst op één gemeente, maar beschrijft ontwikkelingen in het lokale domein die van invloed zijn op de taakuitvoering van gemeenten. In die zin is de trendanalyse niet alleen prospectief, maar ook *generiek* van aard. Voor een adequate toepassing van de trendanalyse in de praktijk van waardering en selectie is het dan ook van belang te kijken welke trends op lokaal niveau daadwerkelijk spelen. Zo zal bijvoorbeeld

⁹ Nationaal Archief, *Maatschappijbrede Trendanalyse* (Den Haag 2010) p. 15-18.

het vertrek van een multinational (Philips, Douwe Egberts, Philip Morris) in de ene gemeente een groter effect hebben dan in de andere gemeente.

Behalve voor het opstellen van de nieuwe selectielijst is een lokale trendanalyse ook zeer bruikbaar in de praktijk van de archiefvorming. Zo kan op basis van een trendanalyse (periodiek) worden vastgesteld welke (digitale) archiefbescheiden op basis van art. 5, onder e van het Archiefbesluit 1995 *alsnog* van vernietiging uitgezonderd dienen te worden.¹⁰ Vooral in een digitale informatiehuishouding, waarin vaak kortere en 'geautomatiseerde' vernietigingstermijnen worden gehanteerd, is dit van essentieel belang.

De prospectieve lokale trendanalyse speelt tenslotte een rol in de overwegingen om dossiers actief openbaar te maken of juist uit te zonderen van openbaarmaking. Aan de hand van de prospectieve lokale trendanalyse kan worden vastgesteld welke (zaak-)dossiers met extra zorgvuldigheid dienen te worden gevormd. Wanneer er veel publieke belangstelling bestaat voor bepaalde trends of er sprake is van een hotspot kan tijdens de dossiervorming al worden nagedacht over de (mate van) openbaarheid van de betreffende informatie. Hierdoor kunnen de (inter-)gemeentelijke organen snel anticiperen op mogelijke vragen van journalisten en burgers. Zij kunnen ook op eigen initiatief besluiten (delen van) de betreffende dossiers openbaar te maken. De Wet openbaarheid van bestuur (Wob) verplicht de overheid immers niet alleen om informatie op aanvraag openbaar te maken. Zij behoort dit ook uit eigen beweging te doen wanneer dit in het belang van de democratie is.¹¹

3.3. Trends in kaart brengen

Er zijn verschillende manieren om trends in kaart te brengen. Het merendeel van de onderzoeksmethoden is zowel geschikt voor een retrospectieve als voor een prospectieve trendanalyse. Hieronder volgt een korte typering van een aantal methoden. Dit is zeker geen uitputtende opsomming. Er zijn nog diverse andere onderzoeksmethoden te benoemen. De hieronder genoemde manieren zijn deels zeer voor de hand liggend (desk research en interviews) en deels anders dan gebruikelijk (associaties en trending topics).

3.3.1. De VNG-trendanalyse

De Prospectieve Trendanalyse VNG bevat een overzicht van algemene ontwikkelingen op de gebieden demografie, economie, technologie, en veranderende samenleving en trends in het lokale domein. Dit rapport kan als startpunt dienen voor een lokale trendanalyse, vanuit de vraag "welke van de genoemde trends zijn zichtbaar in onze gemeentelijke samenleving?" Het is hierbij natuurlijk mogelijk om van alle genoemde trends te kijken of deze op lokaal niveau spelen, maar bij het opstellen van de lokale trendanalyse kan de focus ook liggen op slechts één lokaal domein. Of misschien alleen op het effect van bijvoorbeeld technologische ontwikkelingen op het lokale domein.

3.3.2. Desk research

Desk research, oftewel bronnenstudie, is een voor de hand liggende onderzoeksmethode zowel voor retrospectieve als prospectieve trendanalyses. De onderzoeksrapporten van bijvoorbeeld het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Centraal Planbureau, het Sociaal-Cultureel Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving bevatten beschrijvingen van dikwijls langlopende ontwikkelingen en de uitwerking daarvan in bepaalde maatschappelijke sectoren en/of gericht op specifieke vragen. Deze studies zijn gebaseerd op (vaak meerjarig) onderzoek en geven zowel de huidige ontwikkelingen in een historisch perspectief als prognoses van toekomstige ontwikkelingen. Veel rapporten verschijnen periodiek (jaarlijks, tweejaarlijks), andere rapporten incidenteel. Voorbeelden van dergelijke onderzoeken zijn onder andere *De sociale staat van Nederland* van het Sociaal-Cultureel Planbureau.

¹⁰ Zie ook Selectielijst voor archiefbescheiden van gemeentelijke en intergemeentelijke organen. Opgemaakt of ontvangen vanaf 1 januari 1996. Actualisatie, p. 8-9.

¹¹ Zie: http://wetten.overheid.nl/BWBR0005252/geldigheidsdatum_27-05-2014.

Onderzoeksrapporten van gemeentelijke bureaus voor Onderzoek en Statistiek, van universiteiten en onderzoeksinstituten (bijvoorbeeld TNO) en van private onderzoeksbureaus (bijvoorbeeld Motivaction of Capgemini) zijn vergelijkbare overzichten van trends en ontwikkelingen.

Voor het uitvoeren van een aanvullende, lokale trendanalyse zijn veel rapporten van het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Centraal Planbureau, het Sociaal-Cultureel Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving geschikt omdat hierin vaak wordt gerefereerd aan regionale en lokale trends en hotspots. Zo heeft bijvoorbeeld de commissie Stedelijk Perspectief van de VNG in 2013 het Planbureau voor de Leefomgeving gevraagd de belangrijkste trends in de regionale economie te beschrijven.¹²

Recente historische publicaties kunnen op een vergelijkbare manier een startpunt zijn voor het identificeren van trends. Als voorbeeld kunnen de volgende publicaties gelden: Remieg Aerts e.a., *Land van Kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013), Hans Wansink, *Het land van Beatrix. De eerste geschiedenis van hedendaags Nederland 1980-2013* (Amsterdam 2014) en Friso Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009).

Tot slot zijn trends te identificeren in de media, kranten, blogs, sociale media, etc. Als voorbeeld kan Frankwatching dienen: www.frankwatching.com. Dit is een onafhankelijk online platform dat zich richt op kennisdeling rondom online trends, tips & tricks. Dat gebeurt niet alleen via de website, maar ook via Twitter, Facebook, LinkedIn en een veelheid aan andere kanalen. De onderwerpen op Frankwatching variëren van de online aspecten van marketing, communicatie en social media tot mobiele ontwikkelingen, user experience en nieuwe media.¹³

3.3.3. Datasets

De hiervoor genoemde onderzoeksbureaus het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Centraal Planbureau, het Sociaal-Cultureel Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving, de gemeentelijke bureaus voor Onderzoek en Statistiek, Motivaction, etc. beschikken over datasets waarin de resultaten van langlopend onderzoek zijn opgenomen.

Het Nationaal Archief heeft in 2010 aan het SCP gevraagd om de belangrijkste maatschappelijke trends uit de periode 2005-2010 te benoemen.¹⁴ De commissie Stedelijk Perspectief van de VNG heeft in 2013 het Planbureau voor de Leefomgeving gevraagd de belangrijkste trends in de regionale economie te beschrijven.¹⁵

3.3.4. Interviews / gesprekken

Een tweede manier om trends te identificeren is door middel van interviews met experts op het betreffende domein. Afhankelijk van de doelstellingen van de trendanalyse kan gekozen worden voor gestructureerde of ongestructureerde interviews, interviews met enkele of met meerdere personen, ronde tafel gesprekken, etc. Streekarchief Midden Holland organiseert dergelijke gesprekken conform het principe van "Your seat at the table". Hierbij krijgen experts op diverse terreinen van de samenleving een plaats 'aan tafel' en worden onderwerpen uit de lokale samenleving aan de orde gesteld.

¹² Zie Commissie Derksen/VNG, *Perspectief voor de steden* (Den Haag 2014).

¹³ Zie: www.frankwatching.com.

¹⁴ SCP, *Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010* (Den Haag 2011).

¹⁵ Commissie Derksen/VNG, *Perspectief voor de steden* (Den Haag 2014).

3.3.5. Trending topic

'Trending topic' is de term voor een woord dat in de sociale media veel aandacht krijgt, bijvoorbeeld #ausned voor de WK voetbalwedstrijd Argentinië – Nederland op 9 juli 2014. Trending topics geven inzicht over welke (lokale) onderwerpen en ontwikkelingen via sociale media veel wordt gecommuniceerd.

3.3.6. Associatief

Een laatste variant voor het identificeren van trends is via associaties, een manier om intuïtief ontwikkelingen te schetsen. Via vrije associaties worden verschillende ideeën bij elkaar gebracht. Er bestaan verschillende associatietechnieken, vaak uitgaande van centrale termen of vragen, waarbij centraal staat dat iedere nieuwe associatie een aanvulling vormt. Vragen als 'wat gebeurt er in de samenleving?', 'wat betekent deze ontwikkeling op korte of lange termijn?' en 'wie spelen een rol in deze ontwikkeling?' kunnen het startpunt zijn van een vrije associatie. Mindmaps kunnen deze vorm van het benoemen van ontwikkelingen ondersteunen.

4. Voorbeelden van trendanalyses

4.1. Retrospectieve trendanalyse

4.1.1. Maatschappijbrede Trendanalyse 1976 – 2005

Het Nationaal Archief heeft in de jaren 2010-2014 een maatschappijbrede trendanalyse uitgevoerd. Deze trendanalyse is te kenmerken als retrospectief, beschreven zijn trends en hotspots in de jaren 1976-2005. Het doel van deze trendanalyse was het opstellen van criteria voor de (pre)selectie van archiefbestanden van het rijk.

De maatschappijbrede Trendanalyse bestaat uit 11 domeinanalyses. Iedere domeinanalyse beschrijft trends en hotspots en verwijst naar onderliggende metatrends als individualisering, emancipatie, informatisering, etc. In totaal zijn ruim 170 trends beschreven. Bij de beschreven trends staan de betreffende actoren van de rijksoverheid en sommige particuliere actoren vermeld. De gehanteerde methode bestaat uit een combinatie van deskresearch en interviews met deskundigen. Het project is nog niet afgerond.

Samenvattend:

- Retrospectief (1976-2005)
- Bedoeld voor (pre)selectie archiefbestanden rijksoverheid
- Deskresearch en interviews.

Meer informatie:

- Project Maatschappijbrede Trendanalyse via <http://www.nationaalarchief.nl/onderwerpen/waardering-selectie/projecten/maatschappijbrede-trendanalyse-1976-2005>

4.1.2. Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010

Over de periode na 2005 wordt door het Nationaal Archief geen rijksbrede trendanalyses meer uitgevoerd. Het Nationaal Archief heeft in 2010 aan het Sociaal Cultuur Planbureau gevraagd om de belangrijkste maatschappelijke trends uit de periode 2005-2010 te analyseren.¹⁶ De resultaten hiervan zijn vastgelegd in het rapport *Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010. Een bijdrage aan het waarderen en selecteren van informatie ten behoeve van*

¹⁶ SCP, *Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010. Een bijdrage aan het waarderen en selecteren van informatie ten behoeve van toekomstige archieven* (Den Haag 2011), p. 7.

toekomstige archieven. De door het Sociaal Cultureel Planbureau beschreven maatschappelijke ontwikkelingen zijn niet vertaald naar trends en hot spots zoals door het Nationaal Archief zijn gedefinieerd.

Samenvattend:

- Retrospectief (2005-2010)
- Bedoeld voor waardering en selectie van overheidsarchieven
- Niet vertaald naar trends en hotspots

Meer informatie:

- rapport *Actuele maatschappelijke ontwikkelingen 2010*. Via http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Actuele_maatschappelijke_ontwikkelingen_2010

4.1.3. Keuzes maken

Het NAI publiceerde in 2012 een rapport voor een nieuw acquisitiebeleid. Het is een retrospectieve trendanalyse, bedoeld voor acquisitie van bronnen op het gebied van architectuur uit de jaren 1960-2010.

In *Keuzes maken. Nieuwe principes voor het acquisitiebeleid van de NAI collectie* beschrijft het NAI dat in dit acquisitieplan niet langer alleen de 'grote namen' centraal staan, maar ook maatschappelijke thema's en opgaven. Het NAI legt daarbij de focus niet langer op een namenlijst van ontwerpers en bureaus, maar op belangrijke ontwikkelingen in deze periode. Uitgangspunt is de gedachte dat selectieve keuzes nodig zijn om een nieuwe invulling aan het collectief geheugen van Nederland mogelijk te maken. Transparantie is daarbij het trefwoord. Het nieuwe acquisitieplan heeft naast acquisitie van bronnen nog een tweede doelstelling, het is een middel om de positie van het NAI als kennisinstituut uit te dragen. Het geeft aan dat architectenbureaus en particulieren bij het NAI terecht kunnen voor advies over hun archieven, dat dit instituut richtlijnen uitgeeft en andere archiefvormers adviseert over architectuurarchieven.

Het resultaat van het onderzoek is een Atlas van de Nederlandse architectuur 1960-2010, bestaande uit 22 thematische kaarten. De kaarten brengen per thema de maatschappelijke context en de belangrijkste ruimtelijke opgaven en ontwikkelingen in beeld en vertalen die direct naar de belangrijke actoren (projecten, personen en instanties).

Samenvattend:

- Retrospectief (1960-2010)
- Bedoeld voor acquisitie architectuurarchieven
- Inclusief actoren

Meer informatie:

- NAI, *Keuzes maken: nieuwe principes voor het acquisitiebeleid van de NAI collectie* (Rotterdam 2012)
NB Het NAI is op 1 januari 2013 opgegaan in Het Nieuwe Instituut <http://www.hetnieuweinstituut.nl>

4.2. Prospectieve trendanalyses

4.2.1. Trendanalyse VNG

De trendanalyse van de VNG is *prospectief*, gericht op het in kaart brengen van huidige en toekomstige ontwikkelingen in het lokaal domein (2010-2020). De analyse is uitgevoerd in het kader van de actualisering van de selectielijst van (inter-)gemeentelijke archiefbescheiden. In het kader hiervan worden ook een systeemanalyse en een risicoanalyse uitgevoerd. Bij verreweg de meeste (inter-)gemeentelijk organen is er geen achterstand in het archiefbeheer en -bewerking.

De gehanteerde methode bestaat uit een deskresearch naar op maatschappelijke trends en prognoses gerichte bronnen.

Samenvattend:

- Prospectief
- Bedoeld ter voorbereiding van een nieuwe selectielijst
- In samenhang met een systeemanalyse en een risicoanalyse

4.2.2. Trendmonitor

Bij het ministerie van OCW wordt binnenkort door het Nationaal Archief en het departement een pilot uitgevoerd voor de waardering van digitaal archief met de trendmonitor. De trendmonitor geldt als 'de actuele evenknie' van de Maatschappijbrede Trendanalyse 1976-2005 van het Nationaal Archief. De trendmonitor is bedoeld om belangrijke maatschappelijke gebeurtenissen en trends te signaleren op het moment dat deze zich voltrekken en daaraan waarderingsbeslissingen voor archiefbescheiden te verbinden.

Ondanks de benaming 'trendmonitor' richt dit instrument zich voornamelijk op het signaleren van hots spots, zoals in het projectplan staat vermeld. Hierin verschilt de trendmonitor van de prospectieve trendanalyse van de VNG (2010-2020). De laatste vorm van trendanalyse is niet alleen op 'het heden' gericht, maar ook op de komende vijf jaar.

Samenvattend:

- Gericht op 'het heden'
- In opdracht van Nationaal Archief en ministerie van OCW
- Bedoeld voor waardering en selectie van overheidsarchieven
- Vooral gericht op hotspots

Meer informatie:

- Plan van aanpak Pilot waardering digitaal archief met de trendmonitor bij het Ministerie van OCW (Den Haag 2013)

NB Het document is niet gepubliceerd.

4.2.3. Amsterdamse trends

In opdracht van het stadsarchief Amsterdam stelt het bureau Onderzoek en Statistiek (O+S) van de gemeente Amsterdam een overzicht van trends op. Naar verwachting zal deze trendanalyse in de zomer van 2014 worden opgeleverd. Het is een prospectieve trendanalyse, die ondersteuning moet bieden aan de acquisitie van particuliere archieven.

De trendanalyse zal ontwikkelingen benoemen, waarvan de auteurs verwachten dat deze de komende jaren het gezicht en het functioneren van de stad zullen tekenen. Bij iedere beschrijving van een trend is een aanzet gegeven van actoren die betrokken zijn bij deze trend. De auteurs stellen dat zij de trends hebben geïdentificeerd en gedefinieerd door middel van vrije associatie. In de trendanalyse wordt verwezen naar een aantal andere trendanalyses: de Trendrede 2014, de Rijksbrede Trendverkenning van het ministerie van BZK en eigen factsheets van O+S.

Samenvattend:

- Prospectief
- Bedoeld voor acquisitie archieven in Amsterdam
- Inclusief actoren
- Niet gepubliceerd

4.3. Andere trendanalyses

De hierna genoemde voorbeelden van trendanalyses zijn niet opgesteld in het kader van waardering en selectie van archieven. Niettemin kunnen zij wel dienen als voorbeeld daarvoor. Alle hieronder genoemde trendanalyses hebben een prospectief karakter.

4.3.1. Jaarbericht VNG denktank

De VNG denktank is in 2012 opgericht om trends te signaleren en te onderzoeken ter ondersteuning van de dagelijkse praktijk van gemeenten. Zij heeft tot taak gemeenten te adviseren over die thema's die op de langer termijn voor gemeenten relevant lijken. Voor het eerste jaarbericht heeft de VNG denktank gekeken naar de maatschappelijke initiatieven die overal ontstaan en waarmee het lokale bestuur wordt geconfronteerd. De prognose van de VNG Denktank luidt dat het hier gaat om een ontwikkeling die op langere termijn het karakter van de samenleving ingrijpend gaat veranderen.

Samenvattend:

- Prospectief
- Bedoeld om trends te signaleren en te onderzoeken
- Ter ondersteuning van de dagelijkse praktijk van gemeenten
- Advisering over hoe gemeenten kunnen anticiperen op ontwikkelingen

4.3.2. De informatiemaatschappij van 2023

In 2013 bracht het lectoraat Digital Archiving and Compliance van de Hogeschool van Amsterdam een bundel uit met visies op de informatiesamenleving in 2013 en 2023. Hierin staan prospectieve trends beschreven. In vijftien artikelen geven de auteurs hun ideeën en inzichten rondom de toekomstige informatiemaatschappij. Zij beschrijven daarbij de gevolgen voor belangrijke thema's en sectoren in de maatschappij, zoals bijvoorbeeld zorg, economie, onderwijs en overheid.

Meer informatie:

- dr. G.J. van Bussel (red.), *De Informatiemaatschappij van 2023. Perspectieven op de nabije toekomst.* (Amsterdam 2013)
- <http://www.digitalarchiving.nl/wp-content/uploads/2013/08/De-informatiemaatschappij.pdf>

4.3.3. Rijksbrede Trendverkenning

De prospectieve trendanalyse *Rijksbrede Trends en Ontwikkelingen* van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties uit 2013 beschrijft de zeventien belangrijkste trends en ontwikkelingen voor de Rijksoverheid tot 2025. De trends worden in deze publicatie niet tot in detail beschreven. De opstellers van deze trendanalyse melden dat juist de korte beschrijving en het aanstippen van de meest saillante aspecten het beste werkt voor de beslissers en hun adviseurs.

Samenvattend:

- Prospectief
- Beschrijft zeventien belangrijkste trends voor de Rijksoverheid, met korte toelichting per trend.
- Opgesteld voor beleidsontwikkeling, update van een eerdere trendverkenning uit 2010

Meer informatie:

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Rijksbrede Trendverkenning. Strategieberaad Rijksbreed* (2013) via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/06/17/rijksbrede-trendverkenning.html>

4.3.4. Rapporten CBS, SCP, PBL en CPB

Het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Sociaal-Cultureel Planbureau, het Planbureau voor de Leefomgeving en het Centraal Planbureau brengen jaarlijks verschillende onderzoeken uit. Deze studies zijn gebaseerd op langlopend onderzoek en geven zowel de huidige ontwikkelingen in een historisch perspectief als prognoses voor de toekomst. Voorbeelden hiervan zijn: CPB – *Balans voor de leefomgeving 2012*; CBS – *Nederland in 2013, een economisch overzicht*; SCP - *De sociale staat van Nederland 2013*.

Verschillende gemeenten hebben een eigen bureau voor Onderzoek en Statistiek, zoals de gemeente Amsterdam en de gemeente Groningen.

Meer informatie:

- Centraal Bureau voor de Statistiek www.cbs.nl
- Sociaal-Cultureel Planbureau www.scp.nl
- Planbureau voor de Leefomgeving www.pbl.nl
- Centraal Planbureau www.cpb.nl
- Bureau onderzoek en statistiek gemeente Amsterdam <http://www.os.amsterdam.nl>
- Bureau onderzoek en statistiek gemeente Groningen <http://www.os-groningen.nl>

4.3.5. TrendRede

De TrendRede is een initiatief van verschillende Nederlandse toekomstdenkers. Zij kaderen en clusteren de actualiteit in een aantal grote overkoepelende thema's en willen Nederland daarmee een uitgelicht pad richting de toekomst tonen. De eerste TrendRede werd in 2011 gepubliceerd. Sinds dat jaar brengen deze toekomstdenkers ieder jaar gezamenlijk een TrendRede uit op de tweede dinsdag van september.

De TrendRedes hebben een prospectief karakter. Doel van de TrendRede is om te laten zien dat een grondige analyse van trends een belangrijke bijdrage kan leveren aan de maatschappelijke en economische groei van Nederland. De auteurs willen Nederland stimuleren om gefundeerd vooruit te zien, door de grote golven te schetsen van waaruit kleinere trends en hypes de komende jaren voortkomen.

Samenvattend:

- Prospectief
- Bedoeld voor beleidsontwikkeling

Meer informatie

- De TrendRedes en een toelichting zijn beschikbaar via <http://www.trendrede.nl>